

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Hausmann Alice

ÍZLÉS VAGY SODRÓDÁS?

**ÖSSZEFÜGGÉSEK A ROMÁNIAI MAGYAR KÖZÉPISKOLÁSOK
ZENEI ÍZLÉSE, ZENÉVEL KAPCSOLATOS MAGATARTÁSA
ÉS ÉRTÉKRENDJE, KULTURÁLIS FOGYASZTÁSA KÖZÖTT**

DEBRECEN
2011

DEBRECENI EGYETEM
HUMÁN TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA
NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAM

ÍZLÉS VAGY SODRÓDÁS?

**ÖSSZEFÜGGÉSEK A ROMÁNIAI MAGYAR KÖZÉPISKOLÁSOK
ZENEI ÍZLÉSE, ZENÉVEL KAPCSOLATOS MAGATARTÁSA
ÉS ÉRTÉKRENDJE, KULTURÁLIS FOGYASZTÁSA KÖZÖTT**

Témavezető:
Dr. Prof. SZABÓ LÁSZLÓ TAMÁS

Készítette:
HAUSMANN ALICE

DEBRECEN
2011

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Kutatásunk témája a romániai magyar középiskolások zenei ízlése, zenével kapcsolatos magatartása. Feltételezésünk szerint, az ízlés a kulturális fogyasztási szokások és az értékrend függvénye is, ezért azt is megpróbáltuk kideríteni, hogy az értékrend milyen hatással van a zenei ízlésre, s ha egyáltalán, akkor mi az összefüggés a kettő között. Ezért a megkérdozettek értékrendjét is vizsgáltuk.

Célunk szerint a kutatás következtetései segítséget nyújthatnak egy új zenei nevelési szemlélet megalkotásához, a hozzá rendelhető új tankönyvek megírásához, és nem utolsó sorban új célok megfogalmazásához a zenepedagógusok képzésében. Erre azért van szükség, mert úgy tűnik, a 21. század drámaian megváltozott életszemlélete és életmódja közepette nem célravezető a közoktatásbeli zenei nevelésben alkalmazott módszerek. A szemmel látható eredménytelenség arra enged következtetni, hogy a zenei nevelés sem szemléletében, sem céljaiban, sem módszereiben nem alkalmazkodott a megváltozott korszakhoz.

Bourdieu szerint a kulturális értékekkel szemben tanúsított magatartás a kulturális tőke függvénye, melynek elsősorban a család az átörökítője. Andorka és Fukuyama véleménye szerint a kulturális tőke gyarapításában fontos szerep jut az iskolának, a kulturális intézményeknek, az egyháznak, a civil szervezeteknek és a közvetlen társadalmi környezetnek (Nagy, 2003)¹. Ezért a kutatásban felmértük a jelenlegi állapotot, és azt, hogy a kapott mutatókért milyen mértékben felelősek az *iskolán kívüli* tényezők. Szerepük azért lényeges, mert úgy tűnik, nagyobb hatásuk van a gyermekek zenei ízlésének alakulására, mint a közoktatásbeli zenei nevelésnek.

A zene társadalmi jelenség/produktum, ezért vizsgálódásunk nem szorítkozott csupán a zenei ízlés, a zenével kapcsolatos magatartás vizsgálatára, hanem megpróbálta őket a társadalmi lét kontextusába helyezni. Kutatásunk elméleti keretének megrajzolásához tehát, nemcsak a zenével kapcsolatos tudományágak (zeneszociológia, zenepszichológia, zenepedagógia, zeneesztétika), hanem a neveléstudomány, a szociológia, a filozófia, az esztétika és a média-kutatások eredményeit is felhasználtuk. Ezzel magyarázható az elméleti keret tágabb, interdiszciplináris jellege.

¹ Nagy Attila (2003): Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest, Gondolat.

Az elméleti kutatásban egyaránt használtunk külföldi és magyar forrásmunkákat, viszont az értékrendről szóló fejezetben, kizárólag a magyar fiatalokkal foglalkozó forrásmunkákra támaszkodtunk, mert úgy véltük, ez releváns kutatásunk szempontjából (különös tekintettel a közösségi értékekre). Az értékrenddel és a kulturális szokásokkal foglalkozó legátfogóbb kutatás a Mozaik 2001, ezért dolgozatunk értékrenddel kapcsolatos elméleti vonatkozásait ennek alapján tárgyaljuk. Ez a kutatás azonban azt a lehetőséget is megadta, hogy egyúttal betekintést nyerjünk a Kárpát-medence különböző országaiban élő magyar ifjúságára vonatkozó adatokba is. Ebből egyenesen következett, hogy az Ifjúság 2000²című kutatást is vizsgálódásunk tárgyává tettük. Bár kutatásunk célcsoportja az erdélyi magyar középiskolás ifjúság, úgy véltük, a környező országok magyar ifjúságával való összehasonlítás még inkább árnyalja a róluk alkotott képet. E két alapmunka mellett más kutatások eredményeit is felhasználtuk.

Az alkalmazott módszerek

Az empirikus kutatást 2009-ben végeztük. Az iskolák kiválasztásánál az első szempont az volt, hogy ne egyházi középiskolák legyenek, egyrészt azért, mert ilyen középiskola nincs mindenütt, másrészt azért, mert az egyházi iskolákban emelt óraszámban tanítanak zenét. Ezek a szempontok eleve adottá tették, hogy a bukaresti magyar líceumban, illetve az erdélyi megyeszékhelyek állami magyar középiskoláiban (ahol van ilyen) végezzük a felmérést. Ott, ahol nincs önálló magyar tannyelvű állami líceum, csak magyar tagozat (Zilah), természetesen a vegyes tannyelvű iskola magyar tannyelvű osztályaiban kérdeztünk.

Figyelembe véve azt az ismert tényt, hogy a humán és reál tagozatos osztályokban tanuló diákok családi háttere érzékelhetően különböző, a hitelesebb következtetések érdekében kérdéseinket mindkét tagozaton feltettük.

A X. osztály az utolsó évfolyam, amelyben még minden osztály, profiltól függetlenül tanul zenét. Ezért a X. osztályosokat kérdeztük. A kapott eredmény azt mutatja, hogy mennyire eredményes a 10 évig tartó közoktatásbeli zenei nevelés,

² Az Ifjúság 2000 kutatást két hasonló követte: Ifjúság 2004 és Ifjúság 2008. Azért hivatkozunk csak az Ifjúság 2000 című kutatásra, mert a hasonló Mozaik 2001 kutatás csak egyszer készült el, s ezért adatai nem vethetők össze hitelesen a három, vagy hét évvel később készült kutatások adataival.

mennyire sikerül megszerettetnie a zenét, mint művészetet. A minta tehát 13 líceum egy-egy X. reál és humán osztálya (kivételt képez a bukaresti magyar líceum, mert ott csak egy X. osztály van).

Eredeti elképzelésünk szerint a felmérés elkészítése körülbelül egy tanévig tartott volna. (Ha havonta személyesen két színhelyen töltöttük volna ki a kérdőíveket, hét hónapba telt volna, de figyelembe véve a vakációkat és a dolgozatírási időszakokat, a felmérést annál hosszabb idő alatt végeztük volna el.). Ennek megfelelően a következtetések és az a kép, amit a diákok a felmérés pillanatában mutatnak, kilenc (ha tanév elején kérdezzük őket), illetve tíz (ha a tanév vége felé) év zenei nevelésének az eredményét mutatták volna.

Nem lett volna méltányos és hiteles a hét-nyolc hónap különbséggel elvégzett felmérések eredményeinek kiértékelése, különösen azért, mert ebben az életkorban néhány hónap a személyiség fejlődésében lényeges változásokat jelenthet, ezért azt a módszert választottuk, hogy a tizenhárom helyszínre elküldött kérdőíveket és az ízléscsoportokra szolgáló zenei idézeteket tartalmazó CD-t használva, a zenetanár kollégák *azonos időben* (2009. június első hetében), elvégezték a felmérést.

A kérdőív alapjául Nagy Attila: *Háttal a jövőnek* című kutatásában használt kérdőívet tekintettük, de több más kérdőív áttanulmányozása után, kiegészítettük a zenével kapcsolatos kérdésekkel.

A 2009. júniusában készült vizsgálat során a kérdőívet 564 tizedikes diák töltötte ki. Ahhoz, hogy megtudhassuk, melyek a jellemzői az ifjúság zenével kapcsolatos magatartásának, zenei ízlésének és mi rejlik ennek hátterében, a zenehallgatási gyakorlaton és preferenciákon túl, górcső alá kellett vennünk egy sor egyéb tényezőt: a családi háttereiket, az értékrendjüket, a kulturális fogyasztási szokásaikat, a szabadidő eltöltését és a média használatával kapcsolatos szokásaikat.

Az empirikus kutatást bemutató rész két nagyobb tömbre tagolódik. Az egyikben, az elemzéseink során a kapott adatokat hét változó függvényében vizsgáltuk: 1. nem, 2. apa (nevelőapa) iskolai végzettsége, 3. anya (nevelőanya) iskolai végzettsége, 4. tagozat (humán, reál), 5. régiók (Kelet-Erdély, Belső-Erdély, Partium, Bukarest) 6. vallásosság, 7. hol lakik tanév közben (otthon a szülőkkel, rokonoknál, albérletben, bentlakásban). A másikban az elemzett adatok alapján azt vizsgáltuk, hogy milyen összefüggés fedezhető fel a zenei ízlés és az értékrend, a zenei ízlés és a kulturális fogyasztási

szokások, illetve a zenei ízlés és a médiahasználat között. Ezek alapján vontuk le következtetéseinket.

A kutatás eredményei

A kutatási kérdések alapján a témával kapcsolatban az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg:

1. Az ifjúság legkevésbé preferált kulturális gyakorlata a hangversenylátogatás;
2. A differenciáltabb zenei ízlés háttérében differenciált értékrend rejlik;
3. Kulturális fogyasztási szokásaikat és szabadidejük eltöltését a fogyasztói társadalom által kanonizált értékrend határozza meg;
4. A média beszűkíti a fiatalok értékrendjét és a zenei ízlést;
5. A folyamatos zenehallgatás célja nem az esztétikai élményszerzés, nem a zene általi megismerés, hanem unaloműzés vagy egyszerűen csak hangulati elem.

Az ifjúság zenei ízlését, zenével kapcsolatos magatartását elemezve úgy véljük, nem lehet túlzottan kategorikus következtetéseket levonni. Láthattuk, hogy milyen zenét szeretnek, melyek a hallgatott zene kedveltségének szempontjai, de azt is láthattuk, hogy választásaikat rengeteg tényező befolyásolja. Ha megállapítjuk, hogy az ifjúság meglehetősen szegényes és egyhangú zenei kódot birtokol, akkor nem ítéletet fogalmazunk meg, hanem azt az alaphelyzetet, ténytet, amelynek okait kutatásunk során igyekeztünk megérteni.

A kérdőívek tanúsága szerint a középiskolás ifjúság 22% ritkán vagy gyakrabban de hallgat komolyzenét, de a szüleik zenehallgatási szokásaihoz képest ez is 10,5% lemorzsolódást jelent. Jóval alacsonyabb viszont a hangversenylátogatók aránya. A középiskolások több mint fele soha nem jár hangversenyre és elenyészően kevés a hangversenyre járók száma: a megkérdezetteknek mindössze 1,2%-a, tehát a tizenhárom városból összesen heten. Nemcsak az itt említett adatok, hanem a kutatás összehasonlító eredményei is azt igazolták, hogy a középiskolás ifjúság legkevésbé preferált kulturális gyakorlata a hangversenylátogatás.

Elemzésünk során úgy láttuk, hogy a preferált értékek döntő módon meghatározzák a kulturális preferenciákat, a kulturális fogyasztás minőségét, tehát a zenei ízlést is. Az ifjúság értékrendjében, első sorban a személyes, pragmatikusnak

mondható értékek a fontosak. A közösségi és a művelődéssel kapcsolatos értékek értékraingsoruk végére kerültek. Kizárólag a személyes boldogulásra, s ezen belül pedig az azonnali eredményre, jutalmazásra koncentráló értékítélet a zenében is csak a gyorsnak, a pörgősnek, az azonnalinak ad helyet, idegen tőle az elmélyülés. Ez a jelenség határozza meg zenei ízlésüket és zárja el tőlük a zene univerzumának tágabb horizontját. Kutatásunk igazolta, hogy azoknak a középiskolások, akiknek értékrendjében nemcsak a személyes, hanem a közösségi és a művelődéssel kapcsolatos értékek is fontosak, a zenei ízlésük is differenciáltabb. A szélesebb, a közösségi és a tanulóssal, művelődéssel kapcsolatos értékeket is magába foglaló értékrend csak a jazz, a komolyzene, a rock és a népzene kedvelőire jellemző. Egyértelmű tehát, hogy a több dimenziós értékrend szélesebb látókört, minőségibb kulturális orientációt, a divaton túli világ meglátását is lehetővé teszi.

A fogyasztói társadalom által kanonizált műveltség felülkerekedett a hagyományos műveltségképen, mert a fiatalok értékítéletei nem kultúra-, hanem piackonform környezetben alakulnak. Szabadidejükben a szórakozást, kikapcsolódást, energiabefektetést nem igénylő tevékenységeket preferálják. Kulturális fogyasztási szokásaik, pl. az állandó, odafigyelést mellőző zenehallgatás, a napi több órás tévézés, sok esetben a számítógépezés is mind a szórakozást szolgálják. Az olvasás, a színház-, múzeum- és hangversenylátogatás nem szerepel kedvenc tevékenységeik között, sőt az utóbbi kettő jószereivel hiányzik. Ebben a kultúrafogyasztói attitűdben már közömbös a műalkotás minősége, mert az alapos, koncentrált munkát igénylő tudás, műveltség megszerzése helyett a gyors, változatos, színes „információfogyasztás” gyakorlata dominál.

Kutatásunk alanyai naponta több órát töltenek a tévé és a számítógép előtt. Láttuk, hogy legkedveltebb csatornáik a kereskedelmi adók, amelyeket a diákok fele naponta két vagy több órán keresztül néz. Érthető módon, a kereskedelmi csatornák szellemisége alakítja érték- és ízlésvilágukat. A tévé, a számítógép a zenehallgatás forrása is. Az énekeket itt hallgatják, innen tanulják őket, s mint láthattuk, a számítógépen a szabad választást lehetővé tevő zenehallgatás is zömmel könnyűzenét jelent, szignifikánsan azokat a stílusokat, amelyek az említett csatornákon is hallhatók. Az iskolának szinte megoldhatatlan feladat lépést tartania a média nyújtotta információk változatosságával, szórakoztató mivoltával. A tömegkommunikáció színessége, frissessége, rugalmassága

állandó lépéselőnyt jelent az iskolához képest, ezért a média ma hatékonyabban képes alakítani az ifjúság értékrendjét és ízlését. Az ifjúság azt az értékrendet, azt a zenét fogadja el és hallgatja, amit a média kínál. Az a paradox helyzet állt elő, hogy miközben az ifjúságnak soha nem volt ilyen bőséges tájékozódási és művelődési lehetősége, mint amelyet a média nyújt(hat), a bőséges médiafogyasztás nem gazdagítja, hanem inkább beszűkíti az értékrendjüket és a zenei ízlésüket.

Az ízléscímű adatai, a kérdéseinkre kapott válaszok, valamint a zenével kapcsolatos magatartást célzó kérdések kiértékelése, bizonyítja, hogy a zenehallgatás az ifjúság számára pusztán érzéki, nem pedig mentális folyamat is. Célja a szórakozás, lazulás. A zenével szemben támasztott igény a jó ritmus, a jó szöveg, a dallamnak nincs szerepe, a harmóniának még kevésbé. A zene belső tartalmai rejtve maradnak, legfennebb a dalok szövege szolgál némi eligazítással. Fontos kritérium, hogy a zenére lazulni, kikapcsolódni, ugrálni, szórakozni lehessen. Lényeges, szinte kizárólagos elvárás a pörgő, gyors ritmus, ennek hiányában a zene unalmas. Ebben az elvárásban a dallamnak, a harmóniának a szerepe lényegtelen, senki nem figyel rá. A szóhasználat is árulkodik a dallam kevésbé lényeges voltáról: egy könnyűzenei produktum megnevezése ma már nem *dal*, hanem *szám*. Az ifjúság főáramú zenei ízlésének lényegét talán az egyik válaszadónk mondatával fejezhetjük ki leginkább: „*Jó ritmus, jó duma, jó szám.*”

Mivel a zenét csak akusztikai síkon élük meg, a zenehallgatás nem tartalommal bíró megismerés, nem esztétikai élmény, csak hangulati elem, akusztikus dekoráció, amely a szórakozást szolgálja, ezért véljük, hogy az ifjúság *kívül* rekedt a zenén, tehát a zene, mint művészet számukra nem létezik.

Ízlés vagy sodródás? – tettük fel a kérdést dolgozatunk címében. Elemzésünk folyamán következetesen a preferencia szót használtuk, mert nem tudhattuk, hogy a kapott válaszok mennyire esetlegesek vagy sem. Az adatfeldolgozás végére egységesült a kép, láthatjuk, hogy amit esetlegesnek vélhettünk volna, következetesen egységes képet mutatott. Akár ízlésnek is nevezhetnénk, de fenntartásaink vannak, mert véleményünk szerint az ízlést az ember maga alakítja ki sok és sokrétű kínálat és válogatás alapján. Az a kínálat azonban, amelyből az ifjúság válogat, meglehetősen egysíkú, a többségnek esélye sincs rá, hogy saját ízlést alakítson, preferenciáit/ízlését a divat sodrása határozza meg.

Az eredmények ismeretében úgy látjuk, kutatásunk feltárt néhány olyan tény, amelyek figyelembe vétele segítheti a zenepedagógia és a zenetanárképzés jobbítását. Azonban az is látható, hogy a jelenségek annyira komplexek és összefonódóak, hogy csupán a zenetanár felkészültsége és jó szándéka nem képes megoldani. A zenei ízlés kérdése csak egy szegmense az egy tőről fakadó jelenségnek, amelyen javítani a családok, az iskola, a kulturális intézmények, az egyházak, és a döntéshozók összefogásával lehet(ne).

A szerzőnek az értekezés tárgyában megjelent publikációi:

Hausmann Kóródy Alice (2011): A Gyermekegyüttes története és Birtalan József hozzá kapcsolódó pedagógusi és zeneszerzői munkássága. In: Boros Konrád Erzsébet (szerk.): *Birtalan József pedagógiai és zeneszerzői munkássága*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár. Megjelenés alatt, ISBN 978-973-26-1044-2.

Duffek Mihály – Hausmann Alice – Szabó László Tamás (2011): A „köz értéke” vagy a „réteg kultúrája”? Diskurzus a zenei nevelés időszerű kérdéseiről és a „fél-anyanyelvűség” veszélyeiről. *Mediarium*, 1-2: 5, 97-104. p.

Hausmann Alice (2009): Csillagocská. *Mester és tanítvány*, 24. szám, 63-70.p

Hausmann Alice (2007): A zenei nevelés gondjairól (és nem csak...). *Partiumi Egyetemi Szemle*, 6. évfolyam, 1. szám, 205-215. p.

Hausmann Kóródy Alice (1990): Az éneklő kedv nyomában. *Kelet-Nyugat*, 1. évfolyam. 6 szám.

A szerző további, megjelent vagy igazoltan elfogadott publikációi:

Hausmann Alice – Hausmann György (2011): *Nagyvárad zenei életének szolgálatában - Acél Ervin*. Partiumi Kiadó, Nagyvárad. Megjelenés alatt, ISBN 978-606-8156-29-3.

Hausmann Kóródy Alice (2011): Érdeemes volt! Életinterjú Birtalan Józseffel. In, Boros Konrád Erzsébet (szerk.): *Birtalan József pedagógiai és zeneszerzői munkássága*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár. Megjelenés alatt, ISBN 978-973-26-1044-2.

Belényi Emese – Flóra Gábor – Hausmann Alice – Szolár Éva (2010): Újrateremtve önmagát. In. Kozma Tamás és Ceglédi Tímea (szerk.): *Régió és oktatás. A partium esete*. Cherd-Hungary, 33-42. p.

Hausmann Alice – Szolár Éva (2008): A Partiumi Keresztény Egyetem. *Mester és tanítvány*, 19. szám, 51-61. p.

Hausmann Alice (2008): Útmutató a tanítási gyakorlathoz. Partiumi Kiadó. 81. p.

Hausmann Kóródy Alice (1990): A *Rockpassió* zenei dimenziói. *Kelet-Nyugat*, 12. szám.

A szerzőnek az értekezés témájához kapcsolódó konferencia előadásai

Zene-nap. Nagyvárad, PKE, 2011. április. Hausmann Alice: „Jó ritmus, jó дума, jó szám”-középiskolások zenei ízlése, - tematikus előadás.

Zenetudományi ülészak, Nagyvárad, PKE, 2010. május. Hausmann Alice: *A romániai magyar középiskolások kulturális fogyasztási szokásai*, - tematikus előadás.

Változás. Válság. Váltás. Hu – a Magyar Szociológiai Társaság éves konferenciája és közgyűlése, Debreceni Egyetem, 2009. november 13-14. Hausmann Alice: *A partiumi magyar középiskolások kulturális fogyasztási szokásai*. – tematikus előadás

Zenetudományi ülészak, Nagyvárad, PKE, 2009. május. Hausmann Alice: „*Ki szűknek érzi a mindenséget*” - tematikus előadás és gyakorlati bemutató

Zenetudományi ülészak, Nagyvárad, Nagyvárad Egyetem, 2009. május. Hausmann Alice: *Reflectări asupra concepției inovatoare de educație muzicală a lui Peter Vermesy*.- tematikus előadás

Zenetudományi ülészak, Nagyvárad, PKE, 2008. május. Hausmann Alice: *Sisyphus hagyatéka*, - tematikus előadás.